

HIỆN TƯỢNG THU MUA NÔNG SẢN “LẠ” CỦA THƯƠNG LÁI TRUNG QUỐC TẠI MỘT SỐ TỈNH THÀNH THUỘC ĐỒNG BẰNG SÔNG CỬU LONG

Ngày nhận bài: 17/10/2015

Ngày nhận lại: 01/11/2015

Ngày duyệt đăng: 26/02/2016

Lê Hồ Phong Linh¹
Tống Hồng Lam²

TÓM TẮT

Nghiên cứu được thực hiện nhằm trả lời hai câu hỏi: Việc thu mua nông sản “lạ” của thương lái Trung Quốc tại đồng bằng sông Cửu Long có đặc điểm gì? Việc thu mua này ảnh hưởng như thế nào đến đời sống của người dân? Nghiên cứu sử dụng phương pháp tiếp cận đa chiều, phân tích vấn đề từ góc nhìn của các chủ thể liên quan: truyền thông, nông dân, thương lái, chính quyền địa phương và chuyên gia. Góc nhìn của từng chủ thể xoay quanh 5 trục: (i) Mức độ phổ biến và đặc điểm của hiện tượng; (ii) Cách thức thu mua; (iii) Chủ thể liên quan và vai trò của họ; (iv) Những lợi ích và tổn thất; (v) Khả năng tham gia trong tương lai. Kết quả cho thấy có sự khác biệt trong nhận định của các chủ thể. Một sản phẩm “lạ” với chúng ta nhưng có thể không lạ với người khác. Việc thương lái thu mua các nông sản “lạ” với giá cao là yếu tố tích cực giúp người nông dân có thêm nguồn thu thay vì phải bán với giá thấp hay bỏ đi như trước đây. Tuy nhiên, cần có kế hoạch nghiên cứu vấn đề một cách khoa học để có thể nâng cao giá trị và hiệu quả xuất khẩu hàng nông sản.

Từ khóa: Nông sản lạ; thu mua nông sản; thương lái Trung Quốc.

ABSTRACT

This study aims at answering two questions: What are main characteristics of the trading of “strange” agricultural products of Chinese traders in the Mekong Delta? What are influences of the trading on live of the farmers? The study applies multi-dimensional approach. The issue is analysed from the perspectives of the stakeholders: the media, farmers, traders, local authorities and experts. The perspectives of every stakeholder revolve around five main axes: (i) Prevalence and characteristics of the phenomenon; (ii) Method of purchase; (iii) The involved agents and their roles; (iv) The benefits and losses; (v) The possibility to trade in the future. The result showed substantial differences in the assessment of the stakeholders. A product which is “strange” to us may be familiar to others. The trading of “strange” products at a high price is good for farmers as they can have additional revenue instead of selling them at a very low price or discarded. However, to increase the value and efficiency of the trading, further scientific researches are necessary.

Keywords: Strange agricultural products; agricultural trading; Chinese trader.

1. Lý do nghiên cứu

Trong những năm gần đây, các phương tiện thông tin đại chúng đã nhiều lần đưa tin

về hiện tượng thương lái Trung Quốc đến Việt Nam thu mua những nông sản “lạ”, không có công dụng và thị trường giao dịch rõ ràng. Dù

¹ TS, Trường Đại học Mở TP.HCM. Email: linh.lhp@ou.edu.vn

² ThS, Trường Đại học Mở TP.HCM. Email: lam.th@ou.edu.vn

không biết thương lái Trung Quốc mua để làm gì nhưng vì lợi ích kinh tế nên người dân đã ồ ạt sản xuất và thu gom những nông sản này. Thế nên, khi thương lái Trung Quốc ngừng mua thì cả người dân và thương lái trong nước đều không biết làm gì với các nông sản đó. Hiện tượng này đặc biệt phổ biến tại đồng bằng sông Cửu Long. Theo báo đài, thương lái Trung Quốc đã tìm mua ốc bươu vàng ở Hậu Giang, Sóc Trăng, Bạc Liêu, Kiên Giang; Dứa xanh ở Tiền Giang; Vịt đẻ ở Cần Thơ; Con banh lông ở Cà Mau, Kiên Giang; Ốt Demon ở Đồng Tháp; Cam non ở Trà Vinh, Hậu Giang, Vĩnh Long, Đồng Tháp; Cau non ở Hậu Giang, Cần Thơ, Vĩnh Long, Trà Vinh; Cá sấu con ở An Giang, Bạc Liêu Đồng Tháp; Hoa thanh long ở Long An, Tiền Giang, Trà Vinh; Lá măng cầu xiêm ở Tiền Giang, Hậu Giang... Thế nhưng cho đến nay chưa có một nghiên cứu khoa học nào được thực hiện để đánh giá vấn đề này một cách toàn diện¹. Các thông tin hiện có chủ yếu đến từ những bài báo phổ thông² và các phóng sự ngắn³.

Việc thu mua nông sản “lạ” của thương lái Trung Quốc tại đồng bằng sông Cửu Long có đặc điểm gì? Việc thu mua này có ảnh hưởng như thế nào đến đời sống của người nông dân? là mối quan tâm của người dân, chính quyền địa phương và các nhà hoạch định chính sách. Chính vì thế, việc cung cấp thông tin đa chiều về vấn đề này sẽ giúp những chủ thể quan tâm có cái nhìn toàn diện hơn để có thể đề ra những quyết định hợp lý. Đó cũng là lý do chúng tôi thực hiện nghiên cứu này.

2. Phương pháp và dữ liệu nghiên cứu

Nghiên cứu áp dụng phương pháp tiếp cận đa chiều. Cụ thể, hiện tượng sẽ được phân tích dưới góc nhìn của “Phương tiện truyền thông”, “Chuyên gia”, “Chính quyền địa phương”, “Nông dân” và “Thương lái”. Góc nhìn của từng chủ thể xoay quanh 5 trục chính: (i) Mức độ phổ biến, diễn biến và đặc điểm của hiện tượng; (ii) Cách thức thu mua; (iii) Những người liên quan và vai trò của họ; (iv) Những lợi ích và tổn thất; (v) Khả năng tham gia trong tương lai.

Hình 1. Các hướng tiếp cận

Nghiên cứu này sử dụng hai nguồn dữ liệu: sơ cấp và thứ cấp. Dữ liệu thứ cấp được thu thập từ trang web của các cơ quan thông tấn báo chí Việt Nam. Ngoài các bài báo chính, những ý kiến phản hồi của độc giả ở từng bài báo cũng được tổng hợp để thấy được ý kiến người đọc về thông tin được công bố. Dữ liệu sơ cấp được thu thập chủ yếu từ các chuyến thực địa bằng phương pháp phỏng vấn sâu và quan sát hiện trường. Bốn khung phỏng vấn sâu được xây dựng cho bốn nhóm đối tượng: nông dân, thương

lái, chính quyền địa phương, và chuyên gia. Sau mỗi chuyến đi, nhật ký hành trình, các ghi chú, những đoạn băng phỏng vấn sẽ được tổng hợp, hệ thống hóa và phân tích. Do những hạn chế về nguồn lực, nhóm tác giả chỉ chọn 3 tỉnh của đồng bằng sông Cửu Long và 4 sản phẩm⁴ được thu mua tại các tỉnh này để nghiên cứu gồm: Cần Thơ⁵ (vịt đẻ và cau non), Đồng Tháp⁶ (ớt Demon), Tiền Giang⁷ (lá măng cầu xiêm).

3. Hiện tượng từ góc nhìn truyền thông

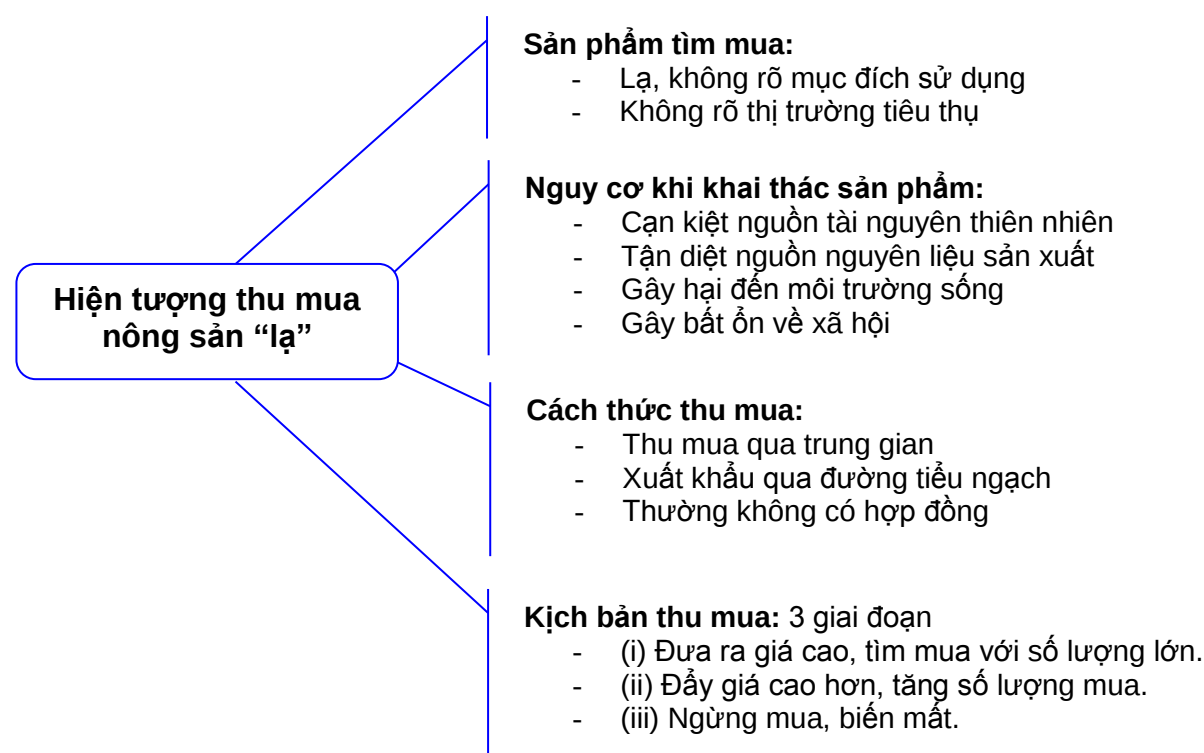
Theo Zingnews (2014) việc thu mua nông

sản lạ của thương lái Trung Quốc đã xuất hiện từ những năm 90 của thế kỷ XX. Thế nhưng, hiện tượng chỉ được biết đến một cách rộng rãi trong vài năm gần đây khi hàng loạt kênh truyền thông liên tục đăng tải thông tin. Từ năm 2012 đến nay, thương lái Trung Quốc đã tìm mua 45 loại nông sản “lạ” khác nhau từ đá đen, đĩa, con banh lông, dưa xanh, ốc bươu vàng,... cho đến lá điều khô tại 43 tỉnh thành trong cả nước.

Riêng vùng đồng bằng Sông Cửu Long, thương lái Trung Quốc đã thu mua 11 mặt

hàng nông sản “lạ” tại 13 tỉnh thành, tương ứng với 24,4% tổng số mặt hàng được thu mua trên cả nước. Tỷ lệ tỉnh thành có xảy ra hiện tượng của vùng là 100% trong khi tỷ lệ bình quân chung cả nước chỉ là 68,2%.

Cũng theo các phương tiện truyền thông, dưới danh nghĩa khách du lịch, đi thăm thân nhân, đi chữa bệnh, tìm kiếm cơ hội kinh doanh, các thương lái Trung Quốc đã tìm mua các loại nông sản “lạ” theo nhiều phương thức khác nhau. Hiện tượng này có thể được khái quát theo sơ đồ sau:

Hình 2. Tổng quan về hiện tượng

Nguồn: Tổng hợp từ các phương tiện truyền thông.

Đầu tiên, để tạo niềm tin thương lái Trung Quốc đặt cọc hoặc trả tiền trước. Sau vài lần giao dịch, họ tiếp tục tăng giá và tăng số lượng thu mua. Khi giá được đẩy lên cao và số lượng hàng được các thương lái trong nước thu gom với số lượng lớn họ sẽ đột ngột ngừng mua và rời khỏi địa bàn. Việc ngừng mua đột ngột làm các thương lái trong

nước lao đao vì hàng lỡ mua không biết bán cho ai. Người nông dân đã lỡ thu hoạch cũng không bán được hàng. Không ít người đã vì lợi ích trước mắt mà phải gánh chịu tổn thất lớn. Để có thể hiểu rõ hơn vấn đề, chúng tôi đã tổng hợp thông tin từ những bài báo và ý kiến phản hồi của độc giả về các sản phẩm nghiên cứu.

Bảng 1. Hiện tượng thu mua nông sản “lạ” tại đồng bằng sông Cửu Long từ góc nhìn truyền thông

Sản phẩm	Cau non ⁸	Vịt đẻ ⁹	Ớt Demon ¹⁰	Lá măng cầu xiêm ¹¹
Nội dung	Tháng 04/2015 tại Phong Điền, xuất hiện nhiều điểm thu gom cau non bán cho thương lái Trung Quốc. Trước chỉ có cau già được mua với giá khoảng 10 ngàn đồng /kg, giờ cau non bán từ 40-80 ngàn đồng/kg. Người dân Cần Thơ, Hậu Giang, Bến Tre, Sóc Trăng, Trà Vinh ồ ạt hái cau non đem bán, thậm chí phá vườn để trồng cau.	Cuối năm 2013 rộ lên việc thương lái Trung Quốc tìm mua vịt đang đẻ trứng để giết thịt... làm giảm khả năng tận diệt ốc bươu vàng, gây mất cân đối về giống, ảnh hưởng tới sự phát triển và hiệu quả kinh tế của ngành chăn nuôi. Một bài viết khác khẳng định không có việc bán vịt đẻ mà là bán vịt thải loại với giá 50-60 ngàn đồng/con.	Tháng 4/2014 có tin thương lái Trung Quốc đến lừa bà con trồng giống ớt mới Demon và hứa sẽ thu mua với giá cao. Nhưng cuối cùng thì ớt Demon được thu mua với số lượng ít và giá dưới 10 ngàn đồng/kg trong khi chi phí là 20 ngàn đồng/kg. Người trồng ớt Demon lỗ và thiệt hại nặng nề.	Tháng 3/2015 nhiều thương lái đến vùng chuyên canh măng cầu xiêm ở huyện Tân Phú Đông, lũng mua lá măng cầu xiêm với giá rất cao từ 40-50 ngàn đồng/kg. Báo Cần Thơ cũng phản ánh có nhiều thương lái từ nơi khác Long Mỹ, tỉnh Hậu Giang, thu mua lá măng cầu xiêm (cả lá khô và tươi) với số lượng lớn bất thường. Nhiều hộ dân đã ngắt lá bán ồ ạt cho thương lái .
Thông tin từ những người liên quan được nêu trong bài viết	Không biết tại sao giá cau non lại cao như vậy... được khuyến mở rộng vườn cau (nông dân). Cho rằng việc thu mua này có vấn đề và nguy hiểm (nông dân). Người ta mua cau trả tiền liền nên không quan tâm cau sẽ đi về đâu (thương lái).	Thương lái đã thuê cơ sở giết mổ hơn 60 ngàn con vịt, tất cả đều được đóng gói chở ra cửa khẩu Móng Cái, để xuất đi Trung Quốc. Việc thu diễn ra ở Cần Thơ và Vĩnh Long... việc này cũng giúp bà con mình ở đây tiêu thụ được nông sản... (chủ lò giết mổ).	Thương lái Trung Quốc đi cả nhóm,... vào rẫy ớt của nông dân, hỏi thăm giá cả, diện tích trồng.... Họ còn khuyến nông dân trồng giống ớt Demon. Nhiều nông dân nhẹ dạ nghe theo... giờ thì bán không được” (chủ vựa ớt).	... Mỗi bao lá nặng 5-6 kg, giá 40-50 ngàn/kg, tính ra cũng kiếm được 300 ngàn (nông dân). ... Lần đầu hái được 14kg lá tươi, tính ra được gần 700 ngàn (nông dân). Nghe thông tin thương lái đi mua lá măng cầu xiêm ở Hậu Giang và Tân Phú Đông (Tiền Giang) nhưng không biết họ thu mua để làm gì (lãnh đạo viện nghiên cứu).

Thông tin từ chính quyền địa phương	Việc thương lái thu mua cau non ở huyện Phong Điền đã diễn ra lâu nay... Họ mua sau đó họ bán sang Trung Quốc, Đài Loan... thương lái thu mua với giá 30 ngàn đồng/kg là có lợi cho nông dân” (lãnh đạo sở NN&PTNT)	Mỗi ngày thương lái mua khoảng 200- 300 con vịt, giết mổ rồi chở đi nơi khác tiêu thụ thì không phải là vấn đề gì lớn lắm. Chưa có gì để gọi là tác động hủy hoại đến ngành sản xuất như chúng ta đang quan ngại... Tuy nhiên, Sở cũng đã tuyên truyền đến bà con nên tính đến hiệu quả lâu dài... (Lãnh đạo sở NN&PTNT)	Chúng tôi đang rà soát lại xem giống ớt mà thương lái Trung Quốc khuyến khích nông dân trồng có được cho phép không, nếu không thì phải có biện pháp xử lý ngay (Cán bộ phòng NN&PTNT). ... Chúng tôi chỉ nhắc nhở là chủ yếu... chưa có dấu hiệu vi phạm (Cán bộ huyện).	Đa số người đến mua rồi về, không cư trú qua đêm nên không biết được tên họ (cán bộ công an Xã).
Nhận định của độc giả	Tập trung vào 3 nhóm ý kiến chính: (i) Đây là hành động đầu cơ, phá hoại; (ii) Nên điều tra thêm; (iii) Người Trung Quốc có nhu cầu thật, việc cau được giá là có lợi cho bà con.	Tập trung vào 2 nhóm ý kiến chính: (i) Việc thu mua này là lừa đảo nhằm phá hoại kinh tế để Việt Nam không còn trứng thật phải mua trứng vịt giả; (ii) Không phải việc gì người Trung Quốc làm cũng xấu, giá vịt đẻ loại như vậy là cao, có lợi cho nông dân. Bên cạnh đó cũng có ý kiến thắc mắc ai sẽ chịu trách nhiệm về việc đưa tin không chính xác?	Tập trung vào 4 nhóm ý kiến chính: (i) Đổ lỗi cho thương lái Trung Quốc lừa đảo; (ii) Trách người nông dân thiếu hiểu biết, ham lợi nhỏ để bị lừa; (iii) Trách các nhà quản lý chưa có biện pháp hữu hiệu trước sự việc; (iv) Nên tìm hiểu rõ về tình hình cung-cầu của sản phẩm.	Tập trung vào ba nhóm ý kiến chính: (i) Đây là hình thức phá hoại kinh tế, trách người nông dân dễ bị lừa và chính quyền địa phương không ngăn chặn kịp thời. (ii) Đây là chiêu lừa đảo của các thương lái để trục lợi. (iii) Họ có nhu cầu thực sự.

Nguồn: Tổng hợp của các tác giả.

Như vậy, bên cạnh góc nhìn bị quan cũng có ý kiến cho rằng việc thương lái thu mua một số nông sản vốn không có giá trị kinh tế hoặc giá trị kinh tế thấp với giá cao đã góp phần giải quyết việc làm và giúp nông dân có thêm thu nhập. Thương lái có nhu cầu mới tìm mua. Có thể họ biết những công dụng của các sản phẩm mà chúng ta trước giờ vẫn bỏ đi. Cần tìm hiểu công dụng của những sản phẩm này để có hướng khai thác hợp lý.

Thông tin thu thập được cho thấy các phương tiện truyền thông đã chủ động tìm hiểu và truyền tải thông tin về hiện tượng. Mặc dù có các luồng ý kiến khác nhau nhưng nhóm ý kiến tiêu cực về hiện tượng đang chiếm ưu thế và được sự đồng tình của dư luận. Những tiếng nói mang tính trung dung hay ủng hộ thường không được quan tâm, thậm chí còn bị chỉ trích.

Đáng lưu ý là có trường hợp cùng một

báo đã đăng tải những thông tin trái ngược nhau về cùng một hiện tượng như “Lái buôn Trung Quốc “săn” vịt đẻ”¹² và “Không có việc ô ạt bán vịt đẻ cho thương lái Trung Quốc”¹³. Như vậy, nếu chỉ dựa vào những thông tin hiện có từ các phương tiện truyền thông sẽ rất khó để hiểu được bản chất của vấn đề. Do đó, nhóm tác giả đã tìm đến các địa phương xảy ra hiện tượng để thu thập thông tin trực tiếp từ các chủ thể có liên quan đến việc thu mua và cung ứng các nông sản “lạ” này.

4. Hiện tượng từ góc nhìn của nông dân

Nông dân là những người trực tiếp tham gia vào chuỗi cung ứng nông sản “lạ”. Họ là người cung cấp sản phẩm và cũng là những người được hưởng lợi hay phải gánh chịu những tổn thất trực tiếp từ các giao dịch này. Do đó, những thông tin do nông dân cung cấp đặc biệt quan trọng để có thể hiểu được bản chất hiện tượng.

Bảng 2. Hiện tượng từ góc nhìn của nông dân

Mặt hàng	Cau non	Vịt đẻ	Ớt Demon	Lá măng cầu xiêm
Đôi tượng phỏng vấn	2 hộ có trồng cau, ấp Thị Tứ, thị trấn Phong Điền.	2 hộ nuôi vịt tại Tân Qui, Ô Môn.	3 hộ trồng ớt Demon bị lỗi tại 3 ấp của xã Tân Thạnh, Thanh Bình.	4 hộ trồng măng cầu xiêm (trong đó, 1 hộ cho thương lái thuê mặt bằng mua lá, 1 hộ đi mua lá dùm người thân) ở Tân Phú Đông.
Hiện tượng	Tự nhiên thương lái vô mua 50-60 ngàn /kg. Trước giờ 100 [trái] cau chỉ có 20-30 ngàn. Hồi đầu mùa như vậy nhưng bây giờ thì giá sọt rồi. Hồi được giá bán được 5 - 6 đợt là hết (anh Tư Thái, 41 tuổi). ... Người ta nói mua về rồi bán cho Trung Quốc, (bà	Khoảng 2 năm mới bán vịt già. Tại mình muốn đổi vịt tơ cho nó đẻ nhiều chứ để lại thì nó vẫn đẻ nhưng trứng ít vì nó già rồi (ông Thắng, 61 tuổi) Con vịt cò nếu biết ăn thì ngon lắm, nó giòn, thịt nó dẻo... còn vịt siêu thịt luộc lên thịt nó teo, mềm xèo không có ngon	Năm rồi có người ở đại lý giới thiệu là bên Tiền Giang trồng được lắm... Nghe nói ớt này là giống Demon có xuất xứ ở Thái Lan (chị Hai Thi). Khi dự hội thảo công ty có giới thiệu giống ớt mới. Họ nói là giống dễ trồng, bầu lên tốt... Nghe nói giống này xuất xứ Ấn Độ nhưng thể ghi thấy giống tiếng Nhật	Khoảng tháng 3 có tin đồn nay chính quyền dẹp vụ đó rồi (ông Tư Mẫn). Lúc đó bà con bán cũng nhiều vì lá khô không ảnh hưởng đến cây. Nghe nói bán cho Trung Quốc, giờ không dám bán nữa (anh Luân). Tui bán trái ngon hơn (chị Bích).

	Năm Lam, 51 tuổi).	(bà Năm) Mứt).	(chú Tư Đột).	
			Tui cũng không rõ nguồn gốc, dì ruột nói trồng đi nên tui nhờ dì mua về trồng (anh Nhật).	
Lợi ích/tồn thất về kinh tế	Họ mua trả tiền sòng phẳng (anh Tư Thái). Hồi đầu năm tới giờ bán được 2 triệu mấy là nhờ năm nay cau có giá. Lúc trước có 1-2 ngàn kg cũng bán chứ đề nó tằm vung [chín đở] nó rụng hết (bà Năm Lam)	Hồi trước vịt cò [vịt đẻ hết trứng, ốm nên gọi là vịt cò] rất rẻ, bán kg chỉ khoảng 30 ngàn/con. Gần đây lên giá khoảng 48-50 ngàn/con, có khi đến 55 ngàn/con... (bà Năm Mứt). Họ mua trả tiền sòng phẳng... nhờ giá cao nên cũng đỡ hơn trước... có tiền gây lại bây mới (ông Thắng).	Giá chỉ còn 7.000đ/kg, nhà đã lỗ 7-8 triệu/ công. Khi đó gia đình mới thừa lên xã thì công ty H&V nói không chịu trách nhiệm (chị Hai Thi). Công ty nói người dân không biết cách chăm sóc và không bồi thường (chú Tư Đột). Ốt bán không được giá vì trái héo, cây hư và chết nên không trồng ọt này nữa (anh Nhật).	Mừng lắm, ở đây kiếm được 1-2 triệu cực khổ lắm. Những người mua lá yêu cầu lá già mà còn nguyên là được, không cần biết già xấu... Tui chỉ lựa những lá sắp rụng nên không có ảnh hưởng cây... nếu đề thì vài bữa nó cũng rụng hà (anh Tuấn). Cuối đợt hết trái, mình cắt cành giải tán [mế bỏ nhánh thừa], nếu bán được lá thì có thêm thu nhập (ông Tư Mẫn).
Ý kiến khác	Ở đây người ta chỉ trồng cau làm hàng rào, làm nhà... chứ cao không phải là cây huê lợi chính (bà năm Lam). ... không ai trồng cau chuyên để bán vì huê lợi từ cây cao không bằng các cây khác... Không trồng thêm cao chi? Có bao nhiêu để bấy nhiêu thôi. Huê lợi của vườn chủ yếu từ vú sữa (anh tư Thái).	Ruộng là chính, vịt thì phụ thêm, ruộng thì có gạo ăn. Nuôi thêm thu nhập chứ làm ruộng không thì không đủ sống. Bán vịt hết đề là chuyện bình thường ... kiểu như mình nuôi nó để ít thì mình bán (bà Năm Mứt). Tính ra tiền mua thức ăn và những thứ khác... đủ tiền sống qua ngày chứ không có dư... Mình chỉ nuôi nhiều đó, giá tăng thì cũng không nuôi thêm... (ông Thắng).	Bên Tiền Giang nghe nói trồng giống này cũng được nhưng ở đây ít nên khó bán. Vùng này người ta chỉ trồng ọt Chấn Phong với 2 mũi tên (chú Tư Đột). Người ta nói trồng ọt này xài thuốc nhẹ nhưng mình làm như mấy giống hồi trước nên cây chịu không nổi (anh Nhật).	Những cành măng cầu dạt xuống, người dân cắt lá bán... Hồi xưa phải bỏ, nay có người mua thì sao không bán... Bên xã khác chỉ mua được vài hộ là bị lên báo (ông Tư Mẫn).

Nguồn: Tổng hợp của các tác giả.

Xét từ góc độ kinh tế, việc bán được nông sản với giá cao hay tận dụng được những sản phẩm mà trước đây phải bỏ đi đã giúp người nông dân có thêm thu nhập. Trong bối cảnh đời sống của người dân nông thôn vẫn còn nhiều khó khăn thì đây là một yếu tố tích cực. Đối với việc trồng ớt Demon, những nông dân được hỏi đều không biết có phải giống ớt này là do thương lái Trung Quốc cung cấp hay không. Thông tin phản hồi cũng cho thấy có sự khác biệt nhất định về tác động của hiện tượng từ góc nhìn của nông dân và truyền thông.

5. Hiện tượng từ góc nhìn của các thương lái

Trong chuỗi cung ứng nông sản, thương lái là cầu nối gắn kết cung và cầu. Các thương lái lớn thu mua hàng từ các thương lái nhỏ để xuất khẩu sang Trung Quốc. Còn Các thương lái nhỏ là những người đến vườn mua nông sản trực tiếp từ nông dân để bán lại cho thương lái lớn. Chính vì vậy, họ là những người có nhiều thông tin nhất trong các giao dịch này. Khi được hỏi, các thương lái rất cởi mở và nhiệt tình chia sẻ thông tin. Câu chuyện về từng mặt hàng nông sản “lạ” được thu mua tuy có khác nhau nhưng tựu trung đều có 3 đặc điểm chính như sau:

Thứ nhất: Các mặt hàng “lạ” này thực ra đã được thu mua và xuất bán cho thị trường Trung Quốc từ lâu vì họ có nhu cầu thực. Thời gian gần đây do nhu cầu tăng đột biến nên xảy ra hiện tượng thu mua với số lượng lớn ở mức giá cao. Sau đó, khi nhu cầu từ phía Trung Quốc giảm thì giá xuống.

Trong câu chuyện cau non, ông Út Mười Hai, chủ vừa thu mua và sấy cau lớn nhất tại địa bàn cho biết đã xuất khẩu cau sang Trung Quốc từ nhiều năm: “*Từ đó tới giờ biết bao lâu mà nói, việc mua cau non là bình thường... Năm nào cũng xuất, coi như là Trung Quốc ăn [mua] nhiều lắm. Có khi năm ăn năm không, chứ không phải là năm nào cũng ăn. Có khi nó ăn mặt hàng đó, vài tháng sau nó không ăn của mình nữa. Mình có khó khăn gì, nó ăn qua Thái Lan, Campuchia, Lào, Myanmar,... chứ đâu phải nó mua chỉ mỗi mình*”... Ngoài cau non họ cũng ăn hàng vừa,

hàng già, cau sấy nữa” (ông Út Mười Hai).

Gia đình anh Hữu ở xã Tân Thới, huyện Phong Điền có 5 người đang làm nghề mua cau tại vườn gồm: vợ chồng anh Hữu, vợ chồng người em vợ và một người em vợ còn độc thân. Đây là nghề do cha mẹ vợ truyền lại. Khi ít cau gia đình đi làm hồ, làm thuê kiếm sống. Theo anh Hữu “*So với những năm trước, năm nay mình mua có được nhiều hơn... Nhưng mà lúc giá 70 ngàn/ký là trái cau non... chỉ khoảng được nửa tháng...*” (anh Hữu).

Câu chuyện thu mua vịt đẻ cũng xuất phát từ nhu cầu thực và họ đã mua từ vài năm trước. Chuyện trở nên ồn ào là do phóng viên thấy bảng ghi “mua vịt đẻ” thì hiểu nhầm là vịt đang đẻ trứng mà không biết đó là “mua vịt đẻ loại”. Người Trung Quốc thích mua vì thịt nó ngon và an toàn. “*Đúng là thông tin hiểu lầm, tại vì một con vịt đang đẻ thực chất bán khoảng 120 - 130 ngàn/con, còn những con vịt bán cho Trung Quốc là những con vịt già yếu... Với lại vịt đẻ loại của mình ăn thịt rất ngon, xớ thịt dai như ăn gà vườn so với gà công nghiệp. Nó không có bị độc, không bị ảnh hưởng hóa chất, ăn những con đó rất là tốt. Nhưng người Việt Nam lại ít ăn những con vịt đó vì mình chê nó nhỏ, nhiều xương*” (anh Vũ, quản lý lò giết mổ tập trung).

Câu chuyện về ớt Demon cũng không phải là trường hợp ngoại lệ. Từ nhiều năm qua, hoạt động trồng trọt, thu mua và xuất khẩu ớt đã đóng góp lớn cho sự phát triển kinh tế ở huyện Thanh Bình. Việc người dân tự trồng ớt Demon, một giống ớt lạ là do nghe theo lời giới thiệu mua về trồng thử. Các chủ vừa cũng cho biết họ không mua là do ớt này không hợp với thị trường xuất khẩu. “*Ớt Demon là giống nước ngoài, bông, ít hạt, không cay... tui không có mua vì không bán được và ở đây cũng không ai trồng vì không hợp*” (chú Tám On, chủ vừa Tám On).

Thứ hai, dù giá cả và nhu cầu thị trường không ổn định nhưng Trung Quốc tiêu thụ các sản phẩm này nhiều nhất. Họ thanh toán sòng phẳng không có lừa đảo hay nợ tiền. Họ cũng không thu mua trực tiếp mà thông qua trung gian là thương lái trong nước. “*Giá cả nó bất*

thường, chứ không có bình ổn đâu. Nói chung là Trung Quốc là bất thường nhất, không có ổn định được... trả tiền sòng phẳng, mua bao nhiêu trả tiền bấy nhiêu... anh có tiền thì anh mua mà anh không có tiền thì thôi hà” (chú Út Mười Hai). “Vừa ở đây bán cho thị trường Trung Quốc là chủ yếu vì họ ăn cay nhiều nhất. Lúc bán được là khoảng thời gian tháng này năm trước khoảng 18-19 tấn/ngày nhưng năm nay 2-3 ngày mới đi 1 xe khoảng 20-21 tấn” (chú Tám On).

Các thương lái cũng thấy được những khó khăn khi xuất khẩu theo đường tiểu ngạch “...năm nay làm ăn với Trung Quốc rất khó khăn, như việc đóng cửa không cho hàng nông sản Việt Nam qua, xe xếp đậu chờ mấy cây số. Khi đó vừa phải chịu lỗ, nông dân cũng chịu lỗ vì không thể bán trong nước được vì ăn ớt rất yếu... “Trung Quốc không có lừa gạt, mua bán sòng phẳng, tui cũng đã qua Trung Quốc tìm hiểu” (chú Tám On). “... Theo tôi thương lái Việt Nam không có trình độ để buôn bán với Trung Quốc nên đa phần là tự mình đánh mình... Phần lớn là bán theo đường tiểu ngạch tức mạnh ai nấy bán nên không ai nắm được thông tin” (anh Mười Siếp).

Thứ ba, việc thu mua các mặt hàng nông sản này đã giúp tạo công ăn việc làm và thu nhập cho người dân. Những mặt hàng trước đây bỏ đi thì nay bán được. Các sản phẩm này không phải là huê lợi chính của người nông dân nên tác động không lớn lắm. Người nông dân cũng biết rõ là giá chỉ tăng tạm thời nên không mở rộng diện tích trồng. Không có hiện tượng phá bỏ nghề chính để đầu tư cho nghề phụ vì nghề chính vẫn đem lại lợi nhuận cao hơn. Vì vậy, hiện tượng này chưa có ảnh hưởng lớn đến kinh tế và đời sống người dân tại địa phương. “Kinh tế chính của bà con là làm vườn. Hồi xưa là trồng cam, quýt, rồi bây giờ là dâu, vú sữa, sầu riêng. Cây cau là kinh tế phụ” (ông Út Mười Hai). “... Không phải do người dân trồng thêm... hồi đó giờ nó vậy thôi, chứ không phải thấy cau mắc rồi người ta trồng” (Anh Hữu). “Thực chất ra là do người ta chưa biết, sau này người ta biết người ta sẽ rất là mừng tại vì tạo điều kiện

cho người dân của mình được nguồn vốn... người nuôi vịt sẽ bán được tiền, thay vì ở Việt Nam thì không có giá, không có ai ăn thịt vịt này” (Anh Vũ).

Trường hợp lá măng cầu xiêm, chúng tôi không tiếp xúc được với thương lái do họ là người từ nơi khác đến. Sau khi báo chí đưa tin, chính quyền địa phương đã đến tận nơi quay phim chụp ảnh nên họ không đến mua nữa. Chúng tôi có tìm hiểu thông tin từ người cho thuê địa điểm, nông dân và chính quyền địa phương thì được biết họ không lừa gạt ai.

6. Hiện tượng từ góc nhìn của chính quyền địa phương

Cán bộ địa phương là những người có trình độ học vấn tương đối cao, có kinh nghiệm quản lý lại sinh sống ngay tại địa bàn nên có khả năng nắm bắt vấn đề một cách thấu đáo và toàn diện. Những cuộc phỏng vấn và trao đổi với cán bộ địa phương đã cung cấp nhiều thông tin vô cùng hữu ích về hiện tượng. Những cán bộ đã trả lời phỏng vấn gồm: lãnh đạo/chuyên viên phòng Nông nghiệp; Chủ tịch/phó Chủ tịch hội Nông dân; cán bộ/chuyên viên trạm Thú Y; Chủ tịch/phó Chủ tịch xã/phường. Dù những cán bộ này phụ trách các lĩnh vực và địa bàn khác nhau nhưng nhận định của họ có những điểm chung như sau:

Hiện tượng thu mua một số nông sản mà báo đài cho là “lạ” trong thời gian qua không thật sự phổ biến và cũng không gây tác động đáng kể đến kinh tế và đời sống của người dân địa phương. *Vì cau trái trước đây thường bỏ đi, giờ lại có thị trường tiêu thụ, giải quyết được công ăn việc làm... Nhưng không có tác động lớn vì số người trồng ít, số cây trên 1 hộ không nhiều...* (anh Nghiêm). “Theo Chú nhận định thì khoảng 3 tháng nay thì nó mới mua cau nhiều, chứ còn trước đây cũng có mà ít... Không, không có phá vườn trồng cau. Mấy cây cau này thường người ta trồng ở mấy bờ ranh cho nó đẹp cảnh quan hàng rào, chứ ai đâu mà trồng chỉ cho nhiều đâu” (chú Lạc).

Thông tin không chính xác cũng là một nguyên nhân làm cho vấn đề trở nên phức tạp. Do báo đài nói nhiều nên cây cau được quan

tâm một cách bất thường (anh Nghiêm). Hôm rồi các lò giết mổ ghi là “Thu mua vịt đẻ”, thành ra mới làm báo chí đăng tin, tiếp theo là đã định chính là thu mua vịt đẻ loại rồi... Thay vì là đồ bỏ, lúc trước đâu có giá... nhiều thương lái mua thì có lợi cho người chăn nuôi của mình (cô Lan). “Thấy việc này nó cũng bình thường...” (Chú Yên).

Khi báo đài đăng tin thì địa phương chỉ khuyến cáo bà con cẩn trọng. Nhưng đó là những khuyến cáo chung chung khó thuyết phục người dân. Họ mong muốn các cơ quan, đơn vị liên quan tiến hành nghiên cứu để biết được công dụng thực sự của các nông sản này nhằm quản lý và khai thác một cách hiệu quả. “Vấn đề là sự vào cuộc của các ngành từ cấp Sở trở lên...” (anh Nghiêm). Về việc có bán cho thương lái Trung Quốc thì Công an mời lên làm việc, họ bảo là mua về chế biến trà... Chính quyền địa phương trước mắt mình khuyến cáo thôi, chứ không cấm được.” (bà Hà)

7. Hiện tượng thu mua nông sản “lạ” từ góc nhìn của các chuyên gia

Để có được cái nhìn tổng quan hơn về hiện tượng, nhóm tác giả đã phỏng vấn một số chuyên gia trong các lĩnh vực: nông nghiệp, công nghệ sinh học, kinh tế, xã hội và phát triển. Khi được hỏi các chuyên gia đều trả lời là có biết về hiện tượng nhưng không nhiều. Họ biết thông tin chủ yếu qua báo mạng. Đa số chuyên gia cho rằng đây là hiện tượng đáng ngờ “Ảnh hưởng đến nền sản xuất hay đời sống thì là phá hoại... Thật ra trước kia mình đâu có theo dõi sâu thành ra đâu tìm hiểu gì, chỉ được nghe rồi suy luận, suy đoán thôi. Chứ còn muốn biết nguyên nhân sâu xa thì cần phải có những khảo sát điều tra, mà cái này người có trách nhiệm phải làm” (nam, TS. Kinh tế). Chuyên gia khác cũng cho ý kiến tương tự. “Hiện tượng này mình nghĩ nó hơi bất thường, mình không biết bên Trung Quốc người ta sử dụng cái này làm nguyên liệu hay làm gì... Nguyên nhân sâu xa, mình đang nghi ngờ thôi, có thể đó là hình thức phá hoại kinh tế.” - (nam, TS về phát triển).

Về tác động của hiện tượng thu mua nông sản lạ, các chuyên gia cho rằng việc này ảnh

hưởng đến nhiều lĩnh vực. Hiện tượng cũng thể hiện sự yếu kém trong định hướng và quản lý thị trường nông sản. “Nó là một xu hướng không lành mạnh, tức thời, và lâu dài dễ gây tổn thất lớn cho nông nghiệp” (nam, TS. Kinh tế). Ý kiến khác cho rằng “Nó ảnh hưởng tới kinh tế, thu nhập trực tiếp của người nông dân. Làm xáo trộn đến cuộc sống...” (nam, TS về phát triển). Một chuyên gia khác lưu ý “...những người bị ảnh hưởng đa phần là người nghèo, họ có nguồn thu nhập thấp, kiến thức chưa có sâu, nghe trong xóm thấy người này làm được thì làm theo.” (nữ, TS công nghệ sinh học). Một chuyên gia nông nghiệp cho rằng “Nếu biết cách khai thác thì vô tình lại có nguồn thu thêm như mùa mưa lá nhiều, mùa khô thì ít lá... những hộ mà mình làm nghiên cứu thì họ có bán cành trong nên không ảnh hưởng đến cây” (nam, ThS. Nông nghiệp). Một chuyên gia khác cho rằng sở dĩ người dân bị cuốn vào các hoạt động thu mua này do điều kiện kinh tế của họ còn khó khăn. “Nếu họ sống vững với sản phẩm của họ rồi thì họ không dễ đổi thay, không bị chụp giựt theo kiểu đó đâu” (nam, ThS. Kinh tế phát triển).

Ghi nhận về vai trò báo chí trong việc phản ánh thông tin về hiện tượng, các chuyên gia cho rằng “Báo của mình ít bài viết đầy đủ, những bài trên báo đưa những tin đôi lúc nhìn phiến diện... đáng lẽ phải có những phóng sự lâu dài, căn cơ về vấn đề” (nam, TS. Kinh tế). Nếu “Người dân chỉ dựa vào báo để ứng xử thì đó là mặt yếu, chậm trễ không kịp thời, thiếu hữu hiệu của chính quyền” (nam, TS. Kinh tế).

8. Kết luận

Nghiên cứu chỉ giới hạn ở 3 tỉnh thành và 4 sản phẩm nên kết quả tìm được chỉ phản ánh những thông tin liên quan đến những sản phẩm được chọn tại các địa bàn này¹⁴. Kết quả phân tích cho thấy có sự khác biệt khá rõ nét trong nhận định của các chủ thể liên quan. Việc mua bán các nông sản “lạ” đã diễn ra từ lâu và các thương lái Trung Quốc có nhu cầu thực sự đối với các mặt hàng này. Một sản phẩm “lạ” với chúng ta có thể không lạ với người khác¹⁵.

Việc thương lái tìm mua các nông sản

này giúp người dân có thêm nguồn thu thay vì phải bán với giá thấp hay bỏ đi như trước đây. Những ảnh hưởng tiêu cực của hiện tượng là không rõ ràng do những sản phẩm được tìm mua là các nông sản phụ (cau non), các phụ, phế phẩm từ quá trình sản xuất nông nghiệp (vật dể loại, lá măng cầu). Dù thu nhập từ các phụ, phế phẩm này không cao nhưng rất có ý nghĩa với người nông dân, đặc biệt là những người nghèo.

Việc xuất khẩu tiêu ngạch hàng nông sản trong những năm qua đã góp phần cải thiện điều kiện kinh tế và giải quyết việc làm cho người dân địa phương. Tuy nhiên, việc xuất khẩu các sản phẩm này vẫn còn manh mún, nhỏ lẻ, chứa đựng nhiều rủi ro, hiệu quả kinh tế thấp.

Những sản phẩm “lạ” được tìm mua có những công dụng nhất định. Thế nhưng, cho đến nay chúng ta chưa có những nghiên cứu khoa học về giá trị sử dụng và kế hoạch khai thác. Việc thông tin mập mờ, thiếu cơ sở khoa học đã gây hoang mang cho người dân và tạo ra nhiều luồng dư luận trái chiều trong xã hội.

Mối liên quan giữa các chủ thể trong một giao dịch rất phức tạp. Vấn đề xảy ra có thể không chỉ có nguyên nhân từ phía đối tác mà còn đến từ chính chúng ta. Tâm lý thụ động, cách làm ăn manh mún, nặng tính chủ quan, chú trọng đến lợi ích trước mắt mà không đi sâu tìm hiểu căn nguyên vấn đề, thiếu trách nhiệm xã hội là những rào cản tư duy mà chúng ta đã đang phải đối mặt trong quá trình hội nhập và phát triển.

Lời cảm ơn: Chúng tôi chân thành cảm ơn những người dân, các thương lái, cán bộ địa phương, các chuyên gia và các bạn sinh viên, những người đã tận tình giúp đỡ, chia sẻ thông tin và động viên chúng tôi trong suốt quá trình thực hiện nghiên cứu này.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Ca Linh (2015a, May 9). Ở ạt thu gom cau non bán sang Trung Quốc. *Người Lao Động*. Từ <http://nld.com.vn/kinh-te/o-at-thu-gom-cau-non-ban-sang-trung-quoc-20150509152816353.htm>
- Ca Linh (2015b, May 12). Thương lái thu mua cam non xuất sang Trung Quốc. *Người Lao Động*. Từ <http://nld.com.vn/kinh-te/thuong-lai-thu-mua-cam-non-xuat-sang-trung-quoc-20150512103856798.htm>
- Ca Linh (2015c, July 9). Nông dân “có lợi khi thương lái mua cau non bán sang Trung Quốc”. Từ <http://nld.com.vn/kinh-te/nong-dan-co-loi-khi-thuong-lai-mua-cau-non-ban-sang-trung-quoc-20150709181307517.htm>
- Khôi Nguyên (2013, Dec. 12). Lái buôn Trung Quốc “săn” vệt dể. *Người Lao Động*. Từ <http://nld.com.vn/kinh-te/lai-buon-trung-quoc-san-vit-de-20131209085411778.htm>
- Nh. Thanh (2013, Dec. 11). Không có việc ở ạt bán vệt dể cho thương lái Trung Quốc. *Người Lao Động*. Từ <http://nld.com.vn/ban-doc/khong-co-viec-o-at-ban-vit-de-cho-thuong-lai-trung-quoc-2013121110492465.htm>
- Nhất Huynh (2015 May 11). Người Trung Quốc mua cau non làm thuốc cường dương. *Đất Việt*. Từ <http://baodatviet.vn/kinh-te/thi-truong/nguoi-trung-quoc-mua-cau-non-lam-thuoc-cuong-duong-3267534/htm>

- Thanh Bắc, Hoài Thương, Lê Dân (2015, March 18). Thương lái gom lá măng cầu xiêm. *Tuổi trẻ*. Từ <http://tuoitre.vn/tin/kinh-te/20150318/thuong-lai-mua-gom-la-mang-cau-xiem/721871.html>
- Thương lái bí ẩn mua đủ loại lá cây. Vietnamnet trích đăng lại từ Báo Cần Thơ (2015, March 21). Từ <http://vietnamnet.vn/vn/kinh-te/226856/thuong-lai-bi-an-mua-du-loai-la-cay.html>
- Zingnews (2014). Những kiểu mua bán tận diệt của Trung Quốc tại Việt Nam. Từ <http://news.zing.vn/Nhung-kieu-mua-ban-tan-diet-cua-Trung-Quoc-tai-Viet-Nam-post416048.html>.
- Trọng Bình (2015, April 29). Thương lái Trung Quốc lại lừa người trồng ớt. *Dân Việt*. Từ <http://danviet.vn/kinh-te-nong-nghiep/thuong-lai-trung-quoc-lua-nguoi-trong-ot-401257.html>.

¹ Các tác giả đã tìm kiếm thông tin từ nhiều nguồn khác nhau và tham khảo ý kiến chuyên gia nhưng không tìm thấy một nghiên cứu khoa học nào về vấn đề này.

² Các cơ quan thông tấn báo chí của Việt Nam như: Tuổi trẻ, Người lao động, Dân trí, An Ninh Thủ Đô, Đời sống Pháp luật, Vietnamnet, Kinh tế Nông thôn, Nông nghiệp Việt Nam, Báo Cần Thơ, Dân Việt, Đất Việt, Đại Đoàn kết... đều đưa tin về hiện tượng.

³ Các đài truyền hình cũng đã phát sóng một số phóng sự liên quan đến vấn đề trên các chuyên mục như: Kinh tế và tiêu dùng (ANTV); Vấn đề hôm nay, Tạp chí kinh tế cuối tuần (VTV1)...

⁴ Các địa bàn và sản phẩm được lựa chọn một cách ngẫu nhiên.

⁵ Thực địa tại 3 xã: Phong Điền, Cờ Đỏ, Ô Môn.

⁶ Thực địa tại 3 xã: Tân Thạnh, An Phong và Tân Bình.

⁷ Thực địa tại xã Tân Thạnh

⁸ Theo Nhất Huỳnh (2015), Ca Linh (2015a), Ca Linh (2015b), và Ca Linh (2015c)

⁹ Khôi Nguyên (2013) và Nh. Thanh (2013)

¹⁰ Trọng Bình (2014)

¹¹ Thanh Bắc và ctg (2015)

¹² Khôi Nguyên (2013)

¹³ Nh. Thanh (2013)

¹⁴ Việc suy diễn, vận dụng những kết quả này cho các sản phẩm khác tại các địa bàn khác có thể không phù hợp.

¹⁵ Những người đã dùng thử đều công nhận sự độc đáo của các sản phẩm được chế biến từ các nông sản “lạ” này.